

ДО ЮВІЛЕЮ ГАЛИНИ ТИХОНІВНИ КОВПАНЕНКО

Нинішній рік — ювілейний для Галини Тихонівни Ковпаненко, видатного дослідника пам'яток раннього залізного віку України.

Життєвий і творчий шляхи Галини Тихонівни (а вони практично нероздільні) відрізняються надзвичайною цілеспрямованістю, умінням реалізувати намічені цілі. Очевидно, це пояснюється генетичними властивостями її характеру, відповідним домашнім вихованням, а також тією нелегкою школою життя, яка формувала багато кращих рис образу її покоління.

Галина Тихонівна народилася 31 серпня 1923 р. у родині інтелігенції в м. Нікополі Дніпропетровської обл., де напередодні війни закінчила середню школу. Мати і батько — заслужені вчителі УРСР. Свій трудовий шлях вона почала як завідувач бібліотеки станиці Фастівецької на Кубані, куди була евакуйована разом з родиною.

© С.А. СКОРИЙ, 2003

У період окупації помер батько, і подальший життєвий шлях їй багато в чому довелося обирати самостійно.

Після звільнення Кубані Галина Тітенко (таке прізвище вона мала до заміжжя) вступила до Краснодарського педагогічного інституту на історичний факультет і вже на 1-му курсі захопилася археологією. Певною мірою цьому сприяв викладач Н.В. Анфімов, чудовий знавець старожитностей Кубані, згодом відомий археолог і професор Кубанського державного університету.

Після закінчення 1-го курсу педінституту восени 1944 р. Г. Тітенко перевелася на 2-й курс історичного факультету Київського державного університету. У період навчання сформувався її науковий інтерес — дослідження пам'яток скіфської епохи, які стали пріоритетними в усій подальшій творчій діяльності. Ці роки були періодом активного нагромадження теоретичних і практичних знань. Потрапивши на початку своєї польової діяльності, якщо так можна висловитися, до рук дуже гарних учителів (1945 р. — Нікопольська експедиція під керівництвом Б.М. Гракова; 1946—1947 рр. — Тясминська експедиція під керівництвом І.В. Фабриціуса), Галина Тітенко до закінчення університету (1948) мала серйозні навички польової роботи на пам'ятках скіфської епохи в степу і лісостепу. Її дипломна робота «Побут скіфів» у числі кращих була опублікована в збірнику студентських наукових праць.

Доброю ілюстрацією до усього викладеного може бути цитата з листа директора Інституту археології академіка П.П. Єфименка до Президії АН УРСР від 16 квітня 1948 р. із проханням затвердити на посаді молодшого наукового співробітника Г.Т. Тітенко, оскільки вона, ще будучи студенткою і беручи участь в експедиціях Інституту, «зарекомендувала себя как перспективный работник и по нашей просьбе была направлена на работу в Институт археологии». Дуже примітна деталь: Галина Тітенко, ще навчаючись в університеті (закінчила його 25 березня), з 3 лютого 1948 р. уже була зарахована на посаду молодшого наукового співробітника відділу скіфо-античної археології інституту.

Кінець 40-х — початок 50-х років для молодого археолога виявилися роками подальшого поглиблення знань з історії передскіфського та скіфського періодів лісостепових областей України, насамперед шляхом участі в польових роботах. Діапазон їх широкий: 1948 р. — роботи на Немірівському городищі в Побужжі (Південно-Подільська експедиція під керівництвом М.І. Артамонова), початок 50-х років — дослідження разом із С.С. Березанською пам'яток білогородівської культури Уманщини.

Одночасно йшов пошук теми для дисертаційного дослідження. У 1953 р. Галина Тітенко почала працювати над дуже актуальною і мало вивченою темою «Пам'ятки скіфського часу в басейні р. Ворскла», яка визначила її наукові інтереси щонайменше на десятиліття і, безумовно, стала етапною в її науковій долі. Роки роботи над дисертацією ознаменувалися не тільки активними науковими пошуками, цільовими дослідженнями (у 1953, 1955 рр. Галина Тітенко керує Ворсклинським загonom Середньодніпровської експедиції, зокрема досліджує найважливіші поселення бондарихинської культури поблизу сіл Хухра і Ницаха), а й істотними змінами в особистому житті. У 1956 р. вона стала дружиною Григорія Сергійовича Ковпаненка, чудової людини і талановитого художника, з яким прожила в щасливому шлюбі 35 років. З того часу її праці виходять під прізвищем Ковпаненко.

У 1963 р. на кафедрі археології й етнографії історичного факультету Московського державного університету Галина Тихонівна успішно захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Про значення цієї роботи дуже лаконічно, але емко написано у відвідуванні наукового керівника, завідувача відділом археології раннього залізного віку Інституту археології АН України, фундатора української школи скіфознавства, професора О.І. Тереножкіна: «Г.Т. Ковпаненко удалось выяснить ранее совершенно неизвестные особенности предскифского периода в бассейне Ворсклы и доказать, что Ворсклинская локальная группа культуры скифского времени сформировалась в результате переселения части населения из Днепровского Правобережья приблизительно в конце VIII — начале VII вв. до н. е.»

У 1967 р. була опублікована перша її монографія «Племена скіфського часу на Ворсклі» (в основу були покладені матеріали дисертаційного дослідження), яка викликала широкий резонанс серед фахівців, що займаються історією лісостепових племен скіфського періоду, а через рік Галина Тихонівна дістала посаду старшого наукового співробітника відділу археології раннього залізного віку.

Ще до виходу книги Галини Ковпаненко за рекомендацією О.І. Тереножкіна починає польові роботи в Дніпровському Лісостеповому Правобережжі, де її приваблюють насам-

перед малодосліджені старожитності скіфської доби Поросся. У 1965—1968 рр. під керівництвом Г. Ковпаненко були здійснені масштабні розкопки на Трахтемирівському городищі — найбільшому (понад 600 га) укріпленому поселенні скіфської епохи в зазначеному регіоні. Широкими площами була вивчена практично вся територія внутрішнього укріплення, відкриті десятки житлових і господарських споруджень, культові приміщення, отримано великий речовий матеріал. Без перебільшення можна стверджувати, що Трахтемирівське городище — найбільш повно вивчене поселення скіфського часу на Правобережжі.

Через незалежні від Г. Ковпаненко причини вона змушена була перервати на 6 років (1969—1972, 1974—1975) польові роботи в українському лісостепу й очолити велику новобудівну Південно-Бузьку (Очаківську) експедицію, що досліджувала курганні старожитності різних епох у Миколаївській обл. Нібито компенсацією за «моральну втрату» виявилось для Галини Тихонівни сенсаційне відкриття в 1974 р. у кургані Соколова Могила унікального поховання знатної сарматської жінки, очевидно жриці (згодом цьому пам'ятнику була присвячена монографія «Сарматское погребение I в. н. э. на Южном Буге»). Цей самий рік пам'ятний дослідниці і здобуттям ученого звання «старший науковий співробітник». Деякою мірою результати робіт Південно-Бузької експедиції відображені в збірнику «Курганы на Южном Буге» (1978).

Керуючи великою степовою експедицією, що віднімала надзвичайно багато часу і сил, Галина Тихонівна ніколи не зраджувала своїм прихильностям до лісостепової археології. У 1973 р. була перерва в роботах на Південному Бугу, і їй удалося на один польовий сезон «вирватися» у лісостеп. У підсумку було досліджено найцікавіший могильник скіфського часу в с. Медвін у Пороссі. З того самого року, розкопуючи степові пам'ятки і готуючи по них звіти і публікації, вона паралельно обробляє матеріали курганних старожитностей ранньоскіфського часу Поросся і видає їх пізніше (1981) у книзі «Курганы раннескифского времени в бассейне р. Рось».

Повернення до лісостепу відбулося в 1976 р., і наступне десятиліття було наповнено інтенсивною польовою роботою. У 1978—1979 рр. Г.Т. Ковпаненко керує новобудовною експедицією (у зоні спорудження Могильно-Подільської ГЕС), яка розкопує поселення передскіфського часу в с. Комарів, у 1980—1981 рр. проводить розкопки курганів періоду скіфської архаїки біля с. Жаботин, чудово дослідивши при цьому (з позицій методики) курган Червона Могила в с. Флярківка зі спаленою шагродібною конструкцією. У 1982—1986 рр. Галина Тихонівна очолює Правобережну Лісостепову експедицію, що здійснює археологічні розвідки і розкопки в Київській і Черкаській областях у зоні будів-

ништва газопроводу «Уренгой—Помари—Ужгород».

Автору цих рядків пощастило у 1980-х роках працювати поруч з Галиною Тихонівною, не одну сотню кілометрів проїхати разом в експедиційній машині, не один десяток кілометрів пройти пішки, проводячи численні археологічні розвідки. Мене завжди заражали її енергія і душевна молодість, старанність і скрупульозність у веденні археологічних робіт.

У 1983—1986 рр. Г.Т. Ковпаненко керувала узагальнюючою темою, присвяченою вивченню старожитностей скіфського часу в Правобережному Лісостепу, результати якого видані в 1989 р. у монографії «Памятники скифской эпохи Днепровского Лесостепного Правобережья» (у співавторстві із С.С. Бессоновою і С.А. Скорим).

Крім перелічених праць, Галиною Тихонівною написано чимало наукових статей і публікацій, що відрізняються глибиною і старанністю пророблення матеріалів.

За плечима у Г.Т. Ковпаненко десятки експедицій, багатьма з яких вона керувала.

При цьому вона, безсумнівно, дуже успішний археолог. Так, крім дослідження низки найважливіших старожитностей скіфської епохи в лісостеповому регіоні, з її ім'ям пов'язане відкриття практично всіх похоронних пам'яток кімерійського типу в українському Лісостепу, у тому числі найяскравіших з них — курганів поблизу сіл Квітки (1979) і Ольшана (1985).

Працюючи в Інституті археології, Г.Т. Ковпаненко мала великий авторитет: була членом Польового комітету, Редакційно-видавничої ради, членом Ради наставників та ін.

У 1989 р., будучи на посаді провідного наукового співробітника Галина Тихонівна за станом здоров'я, пішла на заслужений відпочинок. Проте всі ці роки вона не втрачає жвавого інтересу до науки, тісно спілкується з колегами з Інституту археології НАН України і — що варто особливо відзначити — продовжує публікувати статті.

Побажаємо ж нашому ювіляру доброго здоров'я, оптимізму і творчого натхнення!

С.А. СКОРИЙ

ДО 70-РІЧЧЯ ОЛЕКСАНДРА МИХАЙЛОВИЧА ЛЕСКОВА

На археологічному небосхилі України окремо, але яскраво сяє зірка Олександра Михайловича Лескова. Писати про таку непересічну творчу особистість і легко, і важко, але ж помітна дата потребує розстановки хоча б деяких крапок над «і».

Народився Олександр Михайлович 19 травня 1933 р. у Харкові. Навчання в школі було перерване війною і продовжене в евакуації, в Узбекистані. Потім було складне повернення додому й завершення середньої освіти. Стрімкий шлях у науку розпочався на історичному факультеті Харківського державного університету, де були написані перші друковані праці, щільно пов'язані з темою майбутньої дисертації. Чудові характеристики професорів, успіхи в громадській роботі та спорті (шахіст першого розряду) і червоний диплом, здобутий 1955 р., визначили долю випускника. Тоді ж він приїздить до Києва, де вступає до аспірантури Інституту археології АН УРСР у відділ первісної археології з те-

мою «Таврська культура в Гірському Криму». Його науковим керівником стає С.М. Бібіков. 1958 р. О. Лесков успішно закінчує аспірантуру і його зараховують до відділу скіфо-античної археології на посаду молодшого наукового співробітника. Ще за 3 роки він блискуче захищає кандидатську дисертацію за обраною темою та видає монографію «Горный Крым в первом тысячелетии до нашей эры» (Київ, 1965). Від 1966 р. О. Лесков — старший науковий співробітник. На той час він уже мав досвід результативних розвідок 1959—1961 рр. на Керченському півострові, керівництва двома великими новобудовними експедиціями — Південноукраїнською (1961—1963) та Керченською (1964—1967). Природно, що в 1967 р. енергійний науковець стає координатором новобудовного напрямку діяльності інституту, а наступного року — завідувачем спеціалізованого сектору археологічних досліджень на новобудовах України. Водночас він очолює найбільшу експедицію ІА АН УРСР — Каховську (1968—1971). У серпні 1971 р. ця експедиція, з ініціативи

© Ю. БОЛТРИК, А. НИКОЛОВА, В. ОТРОЩЕНКО